

«På oppdagingsferd i Molde bys historie»

5 små radiokåserier 1972

OTTO R. GRÜNER

Andalsnes Avis trykkeri
1973

Om fattig folk og legd

Ja, la meg først få si med det samme at tittelen «På oppdagingsferd i Molde bys historie» ikke vil bli helt dekkende i tida framover. Molde by i dag omfatter også Bolsøy, og jeg kan nok streife borti andre deler av Romsdal også etter som det passer.

I våre dager har vi debatt om trygdeavgifter, mest om hvem som skal betale dem, ikke så mye om hvem som skal nyte godt av dem. Velferdstatens ansvar slik er vanlig god-tatt. Men det kan være rart å se litt på den tid da offentlig trygd slett ikke var noe selvsagt.

I de eldste tider vi vet noe om, og langt framover var det slektas, ættas plikt å ta seg av de som ikke kunne greie det sjøl. Ei stor og tallrik slekt var den enkeltes trygd og trygghet. Slegt og frenders plikt til å ta seg av sine vergeløse og fattige ble seinere lovfesta og besto langt opp mot vår tid. Ættebandene ble svakere etter kristendommens innføring, men kirka prøvde å erstatte ætta og hjelpe de ulykkelige. Fattig-blokken ble satt opp ved kirkedøra. En fjerdedel av tienden gikk også til de fattige. Magnus Lagabøters landslov 1274 har en hel bolk om fattiges behandling. F. eks. måtte ingen fattig vises bort, det var plikt å huse dem om natta og stor bot hvis man lot noen stryke med. Allerede her blir legdsystemet innført. Hver bonde måtte gi en eller flere fattige kost og losji i kortere eller lengre tid etter ei fast rute og med skyss til neste mann hvis nødvendig. Dette gjentaes i Christian V's lov 1687.

Første fattiglov kom omkring 1740, visstnok grunna økende betleri. Nå får vi Fattigkommisjonen — bygde- eller sognekommisjonen — med prest og bondelensmann som sjølvskrevne medlemmer sammen med to soknemenn. Hittil lå fattigbyrdene

bare på bøndene, men nå ble det utlikna skatt på de andre også. Dette førte igjen til nye former for fattigstøtte utenom legdhold. Men legdene var fram til 1863 det vanlige system. Den gamle husmannsenka eller krøplingen eller den utslitte gamle dagsarbeideren var en tid på hvert bruk. En kasse med halm i en fjøsgang eller en loftslem var heim i 14 dager. Så videre vandring med fattigposen på ryggen til neste gard. Noen steder drøyde man tida hvis mulig. Uføre ble skyssa. I Bolsøy var gardene fra Kringstad til Fuglset ett legd, 1. legd. 2. legd omfatta Øverland, Enen Tøndergård, Nøisomhed og Berg. 3. legd: Bergsvik, Eikrem, Årø. 4. legd: Arønes, Røbek, Elvsås, Strande. Det var 15 legd i alt i Bolsøy. Det siste: 15.: Geitnes, Hovdenak, Bolsøynes, Bolsøy, Nesplass, Orvik, Draget, Lillebostad, Torhus.

I nåværende Rauma minus Veøy var det 28 legd, forteller Olav Oterholm i en artikkel i Romsdal Sogelags årsskrift. Han skriver om fattigregnskapene, og de kan fortelle at i 1837 gikk 71 spd. 96 sk. til 13 fattige børns oppfostring, 38 andre fattige hadde fått støtte, mens 15 spd. og 4 sk. gikk med til begravellesomkostninger for de som ikke mere skulle belaste fattigkassa. I 1848 fikk 16 fattigunger til oppfostring, 29 fattige var videre støtta med 76 spd. 60 sk. mens 7 sjuke og sengeliggende var bortauksjonert for 130 daler og 63 sk. 18 personer fikk midlertidig støtte, 6 fikk til kur og pleie, men nå er det også en post: Fattige Børns Underholdning i Skolen — — 12 spd. 11 sk. og hele 1 daler og 17 sk. til Bøger for Fattige Børn. 1 daler og 17 sk. var omtrent det ei favn ved kosta den gang eller omlag 3 daglønner for en vanlig arbeidsmann.

Året 1853 fikk 63 personer fattigunderstøttelse i Molde by, 7 av disse ved «Bortaccordering», 40 ved tildelt understøttelse i egen bopel og 16 på annen måte. I hele Romsdal ÷ Molde ble samme år 1258 personer helt forsørga av fattigkassa og 1881 personer delvis, ialt 3139. Av disse var 695 på legd, 699 var bortauksjonert, mens 1745 var forsørga «paa anden Maade».

I Molde veit vi at fattigfolk bodde ute i Reknesrøysan, på «Myra» og «under Berget» i små og elendige hus, ned til 10 dalers takst, Ole Brønngraver. Går vi tilbake til folketellinga 1801, da Molde hadde omlag 800 innbyggere, så oppgies at 11 kvinner og 4 menn levde av almisser. 39 embetsmenn og forretningsmenn utgjorde overklassen. De fleste av 37 hand-

verkere og noen av 31 sjøfolk satt vel bra i det. Verre var det for 62 husmenn og 8 arbeidere. Bull skriver i 1799 at det ikke var tilstrekkelig arbeid for de mange husmenn, og Niels de Seve mener at blant de 34 selververvende enker og ugifte kvinner hvorav 26 spant, 6 sydde og 2 strikket så var nok fattigdom og nød velkjent. Embetsmenn den gang mente at de fattiges kår skyldtes «hang til spirituøse Drikke». Her kan nok årsak og virkning likegodt bytte plass. Brennevin var svært billig, det ga glemsel og trøst i en tilværelse uten håp om bedring — og det var nok av det. Bare i Veøy, Voll og Romsdal var det 120 brennerier i 1830, i noen bygder på hver gård.

Noe av det tristeste ved fattigvsenet på 1800 tallet var systemet med å sette bort, særlig barn, ved «licitation», nærmest en omvendt auksjon. Den som bød minst, fikk tilslaget. Stakkarnes arbeidsevne ble nok nøye vurdert og kalkulert i budet som kunne være fra 2—3 til 12—15 spd. og etter 1875 fra 10 til 60 kr. Slike årslegd ble avskaffet år 1900. Dette var nesten slavehandel, iallfall for mange slavearbeid.

Forholdene må vel sies å bli mindre og mindre ille for hver ny fattiglov. Fattigkassa utgjør år for år en større og større del av budsjettet i kommunen, opptil en $\frac{1}{4}$ part. Privat veldedighet støtta noe. I Molde fantes flere fonds og legatter for «agtværdige Huusarme», for «uheldige Sømænd og deres Efterladte» og lignende. Fattigkassas kvitteringsbilag er trist lesning om nød uten håp. Olea fikk hver 1. og 15. i måneden kr. 1.66, d.v.s. 40 kr. i året til hun forsvant ut av regnskapet i 1902. I 1883 hadde Karoline Olsen og 2 barn 2 kr. pr. uke, enka Elen fikk ei krone uka. Ingeranna fikk 3,25 kr. i uka, men her med full refusjon fra Kristiansund Fattigkasse. Margrethe fikk i 1883 kr. 1.50 sjøl hennes datter Olufine ble satt bort for 50 kr. og sønnen Harald for 46 kr.

Noen fikk fast pr. uke, men fattigkassa støtta også på andre måter. Eksempler blant mange: Ingelev Olsen fikk til bril-ler og 6 kr. til sko for datra Lina. Marit Olsdatter fikk som flere andre 5 kr. til understøttelse i jula. Marit Nilsdatter fikk 16 kr. til husleia dette år og Aslak fikk til ei favn ved. Noen år er det hundrevis slike bilag.

Til slutt skal jeg ta med en notis fra Romsdals Budstik-

ke mandag 9. nov. 1846. Den gir kanskje bedre enn noe annet et bilde av forholdene:

«Min Stedsøn, Peder Ellevsen Aag, født i Gryttens Præstegjeld den 17de Januar 1828, forlod mig og hans den Gang længe sygeliggende Moder, Bridt Pedersdatter, for 9 Aar siden, for under vores jammerlige Tilstand at søge Underholdning hos goddædige Mennesker, uden at jeg siden har kunnet faae ham opspurgt. Da min Kone igjen fik nogle Kræfter, foretog jeg strax ved Reiser Undersøgelse om den 9 aars gamle Dreng, men kunde ikke erholde anden Oplysning end at han have været i Tresfjorden og formodentlig fortsat sin Vandring til Søndmør.

Jeg anmoder nu paa det inderligste saavel DHerrer Præster og Lensmænd, som enhver Anden, om godhedsfull at ville bidrage til at forskaffe mig, igjennom Hr. Sognepræst Deinboll i Molde, Oplysning om denne min Søn, for om fornødiges at kunne have den faderlige Omsorg for ham, saavidt mine Evner tilstrække.

Romsdalen den 2den November 1846

Ole Tøllevsen Bolsøe

Hvordan det gikk 9-åringen som sulten og hjelpeløs vandret ut i verden, vet jeg ikke. Kanskje noen var barmhjertige, men helst ble han vel funnet da snøen gikk, kanskje ikke da heller.

Noen romsdalinger ute i verda

I dag skal vi fare videre enn Molde og Romsdal. Vi veit og vi hører av navnebruk at folk fra andre kanter av verden har slått seg ned her hos oss, men ned igjennom tidene har også mange søkt ut av forskjellige årsaker og slått seg ned på de merkeligste steder av vår klode.

Den første navngitte emigrant fra Romsdal hette Kjetil Flatnev. Både Sagaen om Laksdølane og Sagaen om Øyrbyggjane starter første linja med å nevne han. For å ta Laksdøla:

«Kjetil Flatnev hette en mann, sønn til Bjørn Buna. Han var en mektig og ættstor herse i Norge. Han bodde i Romsdal i Romsdølafylket, som ligger mellom Sunnmøre og Nordmøre». Vel, så kom Harald Hårfagre og rikssamlinga og nå blir det noe ulikt i sagaene. Etter Laksdøla bestemte Kjetils familie og slekt seg for å dra fra landet. De to sønnene og ei datter med familier dro til Island der de tok hver sin fjord som landnåm. Kjetil og datra Unn den djuptenkte, gift med hærkongen Olav Kvite, dro mot vest til Skottland. Men ifølge Øyrbyggjasaga sendte Harald Hårfagre Kjetil som leder for en hær mot vest for å knekke vikinger som herja Norge derfra. I alle fall slo Kjetil seg ned på Sudrøyane (Hebriderne) som høvding og døde der. — Unns sønn Torstein, en stor krigerhøvding, falt på Katanes (Caithness) og da dro hun også med — som det står i sagaen — «hele sitt frendefølge som var i live, og en skal knapt finne maken til det at en kvinne kom seg ut av en slik ufred med så mye gods og så stort følge». På

Orknøyane gifta hun bort sin datter Gro. Hun ble stammor til Orknøyjarlenes ætt. På Færøyane gifta hun bort datra Olov, og hun ble stammor til den gjeveste ætt der, gateskjeggane. Unn selv dro til Island og tok alle Breidafjordsdalene og bygde den kjende sagagarden Hvam. Dette foregikk omlag 892—895.

I heile sagatida må vi regne med en jamn strøm av folk som dro ut, også fra Romsdal, noen for kortere tid med herjing og kjøpmannsferd, andre slo seg ned for godt, rundt hele Vesthavet fra Normandie til Grønland.

I seinmiddelalderen var det nok lite rørsle, både når det gjaldt fremmede inn og romsdalinger ut. — Først omkring år 1600 blir det stor bevegelse igjen. Det henger sammen med trelastfarten. Mange utlendinger fra Vest- og Nord-Europa slo seg ned her, særlig i Molde. Kanskje flere ungdommer forsvant herfra til Holland, England, Skottland m. m. med trelastskutene. Det var ikke lovlig å ta hyre med utenlandske skuter, men det ble gjort i stor grad. Få av dem kom vel tilbake. Vi vet at nordmenn var særlig ettertrakta som sjømenn til langfart på Ostindia og Vestindia. Vi tar med et enkelttilfelle vi kjenner igjennom ei arvesak. 9. okt. 1693 ble på Erisfjord tingstue opptatt tingsvitne der Einar Henriksen Faksvåg med sin bror Peder Henriksens barn trätte fram med 3 bønder som skulle forklare at hans bror Henrik Henriksen Honne var død i Ostindia for ca. 40 år siden etter å ha seilt fra Zeeland i Holland og at han ikke hadde andre arvinger enn formelte. — Henrik Henriksen kalte seg i Holland for Henrik von Madem. Han må ha vært en velstående skipper, men det kom neppe noen stor arv til Erisfjord. Den ble nok mindre og mindre på veggen dit.

Den store utvandningsbølgen får vi her som ellers i landet med Amerikaemigrasjonen på 1800-tallet. Den kom seint igang i Romsdal. I femåret 1851—55 utvandra fra hele Romsdal Amt bare 34 personer av de ialt nesten 22 000 som dro i disse år. Reisefeberen var ennå ikke nådd det nordenfjellske, men fra Nordre Bergenhus Amt reiste i dette femår over 2 000 personer. Det vil bli alt for mye å berette om Amerikaemigrasjonen, men jeg vil ta med en enkelt skjebne, vel fordi den er mere eventyrlig enn de fleste andres. Jeg leser fra Molde Blad, tirsdag 13. april 1886:

«En Moldenser død som Oberst i amerikansk Tjeneste. I New-Yorkbladet «New-York Herald» for 17de Marts d. A. læses følgende: Oberst i Guatemalas Arme' Martin Stevensen døde efter en langvarig Sygdom, opstaaet ved en Hævelse i Øiet, inat i en Alder af 40 Aar. Den Afdøde havde besøgt mange Lande og oplevet mange Slags besynderlige Hændelser. Af Fødsel var han Nordmand. Han begyndte sin Løbebane i en ung Alder foran Masten. Da han endnu var en Gut, led han Skibbrud udenfor Sydafrikas Kyst, hvor han blev fanget af en Kaffer-Stamme, men undkom og tog Veien til Capstaden. Her tog han Hyre til Rio Janeiro, passerede rundt Cap Horn til Valparaiso, hvor han tog Tjeneste i den amerikanske Marine, og forblev i denne Tjeneste i 3 Aar. Hr. Stevensen flyttede derpaa til San Francisco, hvor han blev Kontraktør. I 1874 reiste den foretagsomme unge Nordmand fra San Francisco til Central Amerika. Der gjorde han Bekjendtskab med den berømte General Justo Rufino Barrios, senere Præsident i Guatemala. Barrios fik Kjærlighed til Hr. Stevensen, og da den første i 1876 gjorde et Indfald i Republikken Salvador i Spidsen for 27 000 Mand, ledsagede denne Ekspeditionen som Kaptein ved Artilleriet. Efterat Barrios havde herjet i Salvador og gjort Dr. Rafael Zaldivar til Øverstbefalende, blev Kaptein Stevensen forfremmet til Majors Rang, og blev i 1879 Oberst ved Artilleriet. Han fik Plads i Præsident Barrios personlige Stab og blev en av denne Regents mest trofaste Støtter. Oberst Stevensen kommanderede Artilleri-Brigaden i Guatemala og han stod ogsaa en Tid i Spidsen for Politistyrken i Hovedstaden. Den Afdøde havde faaet Permission og var i New-York for at søge Lægehjelp. Han efterlater sig en ung Enke».

Så langt New York Herald, Molde Blad fortsetter: Den Afdøde, der forlod Molde i Attenaarsalderen, er Stedsøn af Skrædder Johansen her i Byen. Han ledsagede ogsaa Præsidenten i Guatemala paa hans Besøg i Paris og London i 1882. I 1883 blev han gift med en dansk dame».

Vi tar med en som hadde et nesten like eventyrlig liv, og med vel så stor framgang. Et par år etter at Martin Stevensen døde, dro 18-åringen Endre Nerland fra Vistdal til Amerika. Han var gardbrukersønn, men faren døde mens han var guttunge og kårene var små. Som for så mange andre var vegen til Amerika vegen til framtidsdrømmer. I 1880-åra er eksport av norsk ung-

dom med forhåpninger og drøm om lykke, på det største. I tusener dro nordmenn over havet mot vest til prærie, arbeid og muligheter. Endre Nerland ble der til Andrew Nerland. Han drev med forskjellig arbeid noen år. Pussig nok var han også i Guatemala en tid, men mest holdt han til på Vestkysten.

I 1898 fulgte han gullrushet til Klondike. Fire mann sammen dro de over de berykta passene hvor så mange ble liggende igjen. De kjempa seg fram til Dawson. Andrew ble ikke lenge gullgraver, men gikk inn i firmaet Anderson Brothers and Nerland. I 1904 flytta de til Fairbanks i Alaska. Her ble han etter hvert Alaskas «first citizen» ofte også kalt «the Grand old Man of Alaska». Hans hovedinteresse var Alaska Universitetet. Medlem av styret fra 1929 til sin død i 1955, flere år som president. Han ble juridisk æresdoktor i 1952. Medlem av Alaskas lovgivende forsamling i 24 år, var både Speaker of the House og president i senatet. Direktør for First National Bank i Fairbanks, osv, osv. Det ble en ærerik veg fra pulten i den gamle Vistdalsskolen, den som nå står på Romsdalsmuseet, og til presidentvervet og æresdokortittel ved Alaskas Universitet.

Streiftog i lov og straff

I dag skal vi snakke litt om liv og virke på ladestedet Molde og noe ellers i Romsdal, kanskje helst fra livets mindre lyse sider. Jeg ser litt på bøtelistene først og vil prøve å finne om den nye tid med trelasthandel og sagbruksvirksomhet gjen-speiler seg der.

I 1606—7 var det i alt 45 saker «sikt og sagefall», men bare 4 angår direkte den nye virksomhet. Arne på Berg (Veøy) fikk 3½ daler i bot for å ha hogd ulovlig i Kong. Mai. skoger, mens Knut Fuglset har «ubilligen forhugget Kierkens Skove» hvilket førte til hele 12 daler i bot. Halvor sagmester har slått til Nils sagmester og bømte en daler for den fornøyelsen. Knut og Oluf Hen har solgt en hollender 15 sagbord og 3 tønner tjære uten å oppgi dette til fortolling. Dette var ei alvorlig sak da tollsvikt ramma kongens pengepung direkte — værsågod 20 daler i bot.

I 1609—10 er det 25 saker i alt. Vi merker oss at Trond Jelset tok en jernbolt fra Hans Nilsens skipper. Tjueri var alvorlig. Det ble 10 daler i bot. Hissigproppen Kristen Reknes stakk en hollender med kniv. Det kosta han 4½ daler, d.v.s. under det halve av hva det kosta å stjele en jernbolt. Oluf på Skjeggstad som slo skipper Fredrik med ei åre, noe som vel må sies å være heller farlig, betalte bare 3 daler i bot for den saka. Alvorligere var det året etter for Rasmus Syltebø for han måtte ut med 5 daler for ikke å ha skatta av noen sagbord.

I 1612—13 viser ei sak at det ikke kunne være bare vennskap mellom Jakob Sætre og Anders Bratset. Jakob måtte ut med 20 dalers bot for å ha brent ned saga til Anders.

Det var en og annen som hogg ulovlig, vanligvis ble det en daler i bot pr. stakk, men i 1619 har vi ei noe rar sak da Knut Jelvik fikk hele 8 daler i bot for — som det står — «uden min lov og minne» (d.v.s. fogdens) kjøpte tømmer av fogdens tjener Oluf

Årset. En skulle vel her tro at fogdens tjener var den skyldige først og fremst.

I 1614 var det ei sak som i dag sikkert ville blitt henlagt på grunn av bevisets stilling. Det står: Oluf Olufsen Reiten for en ½ tylt bord han på midtaftens tid mistog og solgte til en hollandsk skipper, hvilke bord fantes liggende iblant en hop andre hans egne bord som han ville selge til fornevnte skipper. 10 daler i bot, og det var mye penger.

Men i sikt og sakefall samme år 1614—15 finner vi rettelig ei bot som river. Det står bare Knud Jensen for hans forseelse etter lagmannens doms innhold, penge 1000 daler. Dette var ei formue. Knud Jensen var fogd i Romsdal 1610—14. Bøndene som fikk vite om bota, gliste nok bredt i skjegget, for en gangs skyld måtte en fut svi. Men de andre kondisjonerte fikk nok en støkk, flere av dem hadde nok lignende svin på skogen. Det hele skyldtes uflaks. Det var mye toll- og skattesnyteri. Vi veit blant annet at skutene merkelig nok var dobbelt så store når de nådde havn i Holland, enn de var under tollklareringen i Norge. Fogdene var ofte tollere, så også Knud Jensen. I Nordsjøen ble Londonskipperen Thrittel og hans skip «Nathan» undersøkt av danske orlogsskip. Tollseddelen til Knud Jensen viste 40 lester, mens skuta var på 80. Skipet ble oppbragt og skipperen skjøv skylda på fogden. Dette var alvorlig for det ramma kongens kasse. Lensherren Sten Bilde fikk av «Christian IV vor Gunst tilforn» streng formaning om å undersøke dette. Det førte så til at Knud Jensen ble tiltalt både for dette og for noe ulovlig handel med Henrik Henriksen i Amsterdam mot Bergen Bys privilegier. Dommen ble det store beløp 1000 riksdaler i bot og i kongens nåde og unåde. Men helt snau ble han nok ikke, han er framleis etter denne tid stor sagbrukseier i Romsdal.

Molde var nok et Sodoma og Gomorra. I sommerhalvåret et yrende folkeliv. Her var embetsmenn og bønder, stedets egne strandsittere, utenlandske sjøfolk i mengdevis, fiskere og handelsmenn, hederlige og uhederlige om hverandre. Her var muligheter for mangt. Et gjenskinn av dette får vi i Jens Bjelkes og Pros Knudsens kommisjon. Denne kommisjon var oppretta i 1632 for å undersøke folks klager på fogdene rundt i Norge. Siden høvet til å klage bød seg, så ble det klaga på mye som ikke angikk fogdene også. Post 1 av mere enn 20 klagepunkter fra almuen i Romsdal lyder: «Om Øltappen paa Molle at afschaf-

fis». Punkt 2 er i samme lei: «Om Øltappere som Korned opkiøbe».

Svaret fra kommisjonen lyder: Anlangendis det Ølhtapperi som paa Molle udav en Part Borgere eller andre I verk stilles menige Mand som did ankommer, efter adschillige throverdige Folks beretning, til Skade haffuer vi for gaat anseet paa Kong. Maytz Voris Allernaadigste Herris naadigste Behag at bør afschaffis. Under den Vide som vedbør, med Øll eller Viins forbyrdelse som til Skadelighed udtappis eller i andre Maade hvis loven och Retten kand medføre, och Fougden her udi lehnit, det at anordne och forette, saa det icke videre tilstedis, uden nogen af dennom havuer nogen sehr fuldkommen och nøyagtig beuilling derpaa och enda med god Discretion at bør skee — — —. (Rettskriving noe forbedret). Det er nok grunn til å tro at skjenking av øl og vin til bønder på bytur og andre tørstige fortsatte etter dette fra de mange tønner og grumsete kagger i lave torvtekte bystuer.

Flere har kanskje nå undra seg over at mange til og med alvorlige lovbrudd bare førte til bøteleggelse. Slik var det etter gammel norsk lov og også etter Christian 4's norske lov. Men det ble stor forandring da Christian 5's norske lov kom i 1687. Nå ble det strenge straffer, med pinsler og pisking, offentlig vanæring og assorterte former for dødsstraff og partering. Dette også for mange forhold som i dag overhodet ikke er gjensstand for offentlig tiltale. Blant annet skulle gifte kvinner som ble grepet i ekteskapsbrudd, stoppes i en sekk og kastes på sjøen. Ektemenn ble for lignende forseelser halshogd med øks, men kunne benådes til å halshugges med sverd.

Prestene skulle ha oppsyn med mangt og mye når det gjaldt allmen handel og vandel. Thomas von Westen var særlig nidkjer på dette området. I 1710, året etter han ble prest til Veøy, skriver han til fogden og anklager Paul Steffensønn, Molde, for ukristelig levnet, for løsgjengeri og leiermål, d.v.s. barn utenfor ekteskap. Den nådeløse prest anbefaler at Paul bør utryddes, d.v.s. henrettes, da det er Gud velbehagelig og slik at i det minste sjelen kunne reddes. Fogden reiste tiltale, og Paul ble dømt til 3 års festningsarbeide, noe som vel må sies å være noe mildere dom enn presten krevde. Nå spør det vel om ikke utfallet ble det samme for Paul, da det skulle ei jernhelse til for å greie flere års slaveriarbeid.

De mest tragiske rettssakene var mot de jentene som fødte i

dølgsmål, enten det nå var på sætra eller heime. Var barnet dødt og det ble funnet, så var det ubønhørlig dødsstraff, halshogging med hodet på stake. Når jentene stundom likevel tok sjansen med dette, så var det fordi alternativet var offentlig skriftemål i kordøra og gapestokken flere søndager på rad pluss skamma ellers. Hadde en penger kom en lettere fra det. Den mannlige medskyldige fikk også bot hvis han ikke rørte til sjøs. Men var han soldat, så var han helt fri for straff ved første gangs leiermål, ja, ikke jenta selvsagt.

Vi har også uhyggelige og makabre henrettelsesscener i Molde og omegn, men dette vil jeg ikke uroe noen med her.

Gamle
folkedrakter
fra Romsdal

Skyssferd langs Fannestranda

Vi vil i dag tenke oss at vi kom landevegen til Molde for vel 150 år siden. Siste skyss-stasjon før Molde var Lønset, i dag ferjeleie. Her skifta en reisekjærre, arbeidskjærre for bagasjen, to nye hester og kjørekarer. Lønset ligger ei gammel norsk mil fra Molde. En fortsatte vestover langs det som nettopp i disse år ble Fannestrandsaleen. Fram til Strande passertes torvtekte tømmerhus, gardsbrukene, men oppe i skogkanten og ved sjøen skimta en plass-stuene. Så er det allé på begge sider, mest bjørk her, men nærmere byen sto mer linn og ask, gran og lerce, 9 alen mellom hvert tre. Romsdals practiske Landhus-holdningsselskap, stifta i 1776, premierte beplantningen. I 1824 fikk Ole Haagensen Røbek slik premie. Det var også planta allé opptil gardstunene nærmere byen. Alle gardsvegene gikk på skrå av fra hovedvegen og fortsatte videre på skrå nedfor ve-gen mot naustene som nesten alltid lå sør-vest for garden.

Vi kommer til Årønes, nedenfor ve-gen, midt mellom veg og sjø. Herfra veit vi at de fleste gardene fram til Molde ble eid og drevet av kondisjonerte, mest embetsmenn. Det var i tidens ånd blant embetsstanden, og en av de mest interesserte jord-dyrkerne blant dem holdt nettopp til her på Årønes, nemlig amtmann Even Hammer, også drivkraft i Landhusholdnings-selskapet. Årønes er en yngre gårdannelse — utskilt fra Årø. Det tilhørte Giskegodset og fulgte derfor med da Gyrvild Faders-datter Sparre, enke etter Truid Ulfstand, i 1589 makeskifta med kronen 1200 gader og gardparter her mot et lite gods i Skåne. Det fulgte så Vestnesgodset over til Hannibal Sehested. Etter han til Vibe, så til Budde, deretter general Reinhold v. Hoven, så hans svigersønn v. Schultz, over til Holst-familien, deretter til fogden Alsing, han med Osen jernverk og storkonkurs. Nå ble godset skilt, og i 1782 ble Even Hammer eier og bruker, selv om han bodde i Molde, iallfall vinterstid. Hammer var meget

intelligent med studier i Oxford, Cambridge, Leyden, Göttingen og Paris bak seg.

Et minne fra hans virksomhet på Årønes er det merkelige 8-kantede ildhus som framleis står. Det ser mest ut som kroppen til ei dansk vindmølle, hvor vinger og hatt er borte.

I 1824 gikk garden til sorenskriver Hans Id Møller. Han ble forresten overfalt av ulv her ved broa over Årøelva. Ulven hoppa over sleden for å ta hunden hans, men Møller fikk gitt den et spark så den ble hefta og de begge berga seg unna.

Dominerende lengre framme ligger Indre Årø, også nedenfor vegen. Ei ruvende hovedbygning, bygd på slutten av 1700-tallet, men med barokkens mansardtak, halvvalmet. 17 værelser og 2 kjøkken er det her, pannestein på taket. Det ser flott og stort ut fra vegen, men fasaden er mot sjøen. Den som kom sjøvegen alléen opp fra naustene, måtte bli imponert. Bygninga er nå freda, men sterkt utsatt da den ligger så vidt utenfor sikkerhetsvinkelen for Årø flyplass. Her var det ei vid øyr før, som navnet sier, nå er det et par km. asfaltbane. Helt ut på brattkanten mot lufthamna ligger en svær gravhaug, den siste store på Fannestranda. Dette gir et spenn i tid og kultur, en stor gravhaug fra førkristen tid, ei staseleg freda 1700-tallsbygning og et moderne jefly. — Vakkert for øyet, men kanskje ikke for øret.

Årø tilhørte Giskegodset med samme skjebne som Årønes. Kaptein Hans Klängenberg, 2. Nationale Trondhjemske regiment, Fannottingske compagni, kjøpte garden i 1776. Han var tidligere eier av Elsås, seinere også av Ytre Årø. Han bygde dette huset. Driftig og hensynsløs. Han flytta bønder og husmenn fra Indre til Ytre Årø for å kunne drive et enhetlig og rasjonelt gardsbruk. Fra 1849 ble Krohn-familien eiere, og den har garden ennå og alle har hett Wollert til fornavn.

Vi drar videre. For 150 år siden var Leirgrovik knapt et småbruk. I dag er det storgård uansett hvilke mål en setter på slike. Skotten John Ord kjøpte Leirgrovik i 1764 og bodde her fra 1772 og ble også boende etter sin konkurs. Fra 1797 finner vi kjøpmann Claus Lund Stephensen. Han hadde bygård, men dreiv jordbruk, anla hage og bygde hus. Datra Anne Margrethe Jervell, den fremste kjøpmann i de magre år etter Napoleonskrigene fram til 1842, arva Leirgrovik sammen med noen andre gardar. Da hun ga fra seg forretninga, slo hun seg ned på

Leirgrovik. Her bodde også sønnen, prest Joseph Jervell. Da hun døde i 1856 hadde hun 32 000 daler i formue, men sønnen Jacob Jervell satsa det meste i et stortilt dyrkingsforsøk på Furlandsmyrene i Vestnes.

Den som skapte det Leirgrovik som vi kjenner, er Rasmus Brochmann Parelius fra Kristiansund, 20 år gammel. Han kosta nye bygninger i sveitserstil 1873, fjøs, låve, stabbur og drengestue, alt i samme enhetlige overådighet, hvorav mye kan beundres framleis. Hagen var den dobbelte av i dag, gullfisk, fasaner og perlehøns. Det var stor selskapelighet med mange tjenere.

I samme stilart bygde Hans Rasmus Astrup sitt landsted, Kviltorp, litt lengre framme. I dag er Astrups sommerresidens, folkeskole og svært redusert.

Så går vegen nærmere sjøen. Vi får nå se noe av det vakreste på heile Fannestranda: Nøisomhed. I dag freda. Det ble bygd i 1799 av dr. Mathias J. Goldt (lege på Reknes). Alt i 1802 måtte han selge stedet. Vi leser fra annonsen i Throndhjemske Tiden-der 14. sept. 1802:

«Gården Nøisomheden, ½ mil fra Molde By, med for omtrent 3 år siden oppbygget dobbelt vånebygning med 2 stuer, 2 kammer, kjøkken og fordør samt overværelser som er en sal og 5 kammer med 7 nye jern kakelovne. Taket er etter italiensk måte tækket med blå hollandsk sten. De trende sider av bygningen er forseet med gang og pillarer. Der er stabbur, vognremisse, hestestall, et stor- og et småfæhus, tjenerstue med ildhus, alle med teglstens tak.

Ved hovedbygningen er innplantet en urte- og frukthave med adskillige sorter plantede utenlandske trær.

Av den omliggende innhegning er i siste år avlet 12 tønner korn og født 5 kjør, 1 hest og 8 småfæ».

Det navn som for alltid knyttes til det hvitmalte, tempellignende Nøisomhed, er amtmann, Eidsvollmann Hilmar Meincke Krogh, som tok over i 1812 og bodde her til sin død i 1851. Det sies at han var tilbudt høgre embeter, men ville ikke forlate Nøisomhed. Hans bauta står nå i hagen. Her forbi er ennå den gamle Fannestrandsalléen best bevart. Et miljø verd å bevare.

Så går det igjennom utmark. Her bygde seinere Niels R. Parelius og Christian Johnsen fra Kristiansund sine landsteder, Lubbenes og Retiro i sveitserstil omkring 1870.

Alléen opp til Tøndergård tar av, litt etter til Enen. Bygningene er jamngamle, seine 1700-tallshus i beskjedne, stram empire. Det er vanlig romsdalsk rominndeling og det fredede Tøndergård har arkaisk barokk-profilering i dør og vinduskarmer. To store eiker flankerer Enen. Store asker omga Tøndergård.

Tøndergård, opprinnelig Nerland, fikk sitt navn fra en foretaksom Peder Tønder Hol som dreiv her på 1600-tallet i bysamfunnets barndom. Fra 1763 eide byfogd, seinere sorenskriver Peter Jalles begge disse to gardene, men hans svoger presten Abraham Meyer overtok Tøndergård. I 1787 ble forstander på Reknes, Henrik Øvre, eier. Han og etter han sønnen, eide og dreiv garden til 1844. Fra 1852 bodde Anthon Bang her noen år. Han var folkeopplysningsmann og utga bl. a. «Læsning for Folket», «Lørdags-Aftenblad for Arbeidsklassen», «Krigsbudstikke for Menigmand» og mye mere.

Enen eides av Peter Jalles og deretter av svigersønnen, sorenskriver Peter Leth Øvre. Etter hans død i 1802 flytta enka Mette Suzanne hit for godt og bodde her til ca. 1850. Hun er kjent som «Mor på Enen». For noen år siden restaurerte nåværende eier huset. Som fôring bak en skorstein fant man noen ark regnskaper fra 1760-åra. Brannteknisk var dette neppe betryggende, men kan sees som en symbolsk hilsen fra han som bygde huset.

Herfra går det i trav mot Moldegårdsbakken, den siste kneika opp til det, den gang praktfulle gårdsanlegget på Moldegård, og byen Molde, med sine 7—800 innbyggere ligger framfor oss.

Jul i avisa 1872

Dagens travle besteborger setter seg kanskje framfor radioen og hører på Vigra lokal ved 18-tida 19. desember 1972. Han har en kopp kaffe og dagens aviser, deriblant lokalavisa foran seg. Hva med besteborgeren i Molde for jamt 100 år siden? En god stol hadde han. Lokalavisa lå der også. Romsdals Budstikke, torsdag 19. des. 1872. 29. årgang.

Jasså, det er bilegg også i dag: Molde Byes Budget for Aaret 1873. Hele budsjettet er på en side A 4 format pluss litt Fattig- og Almueskolebudget på baksida. Det er 18 poster utgifter og 4 poster inntekt. Hvis vi ser på Molde bys budsjett for 1973, så er det på 97 sider pluss 117 sider rådmannens motiveringer og dertil ymse vedlegg. Kontonumrene er en million mulige, og det er ikke det eneste milliontall der. I 1873 balanserte budsjettet med 5 293 spd. Renter og avdrag utgjorde en fjerdedel av den hele sum, og en annen fjerdedel gikk til fattigvesenet. «Til Vedligeholdelse af Byens Veie og Gader» 160 dl., i tillegg 20 daler til vinterarbeide og 16 daler til «Renholdelse». Byfogdens lønn var 40 daler og underfogd, politibetjent og budet hadde 150 daler tilsammen, men førstelæreren på Almueskolen hadde hele 180 daler.

Kanskje besteborgeren i 1873 ikke var mere begeistret enn dagens skatteyttere pleier å være, da han kom til: Herefter bliver at utligne: Som Fattigskat 1 032 Spd. Som By- og Næringskatt 3 287 Spd. Det er da fole uforskammet å slenge skattebyrdene opp i nesen på gode borgere bare en uke før jul.

Preger så jula avisen? Hele første side er et innlegg mot fattigunderstøttelse. Det er merkelig hvor lite nytt som skjer. Også i dag har det vært skrevet i avisene om misbruk av trygder og om hvor lite de trengs. I et tidligere nr. av avisa i 1872

hadde tydeligvis sognepresten Fabritius forlangt strengere kontroll av de stakkars almissene som ble delt ut. Skribenten her går ennå videre. Det blir for langt å ta med alt, men noen sitater gir oss tonen og ånden i artikkelen.

Først overskriften: At Læthed er parret med Smerte,
At Arbeid Velsignelse er,
Det tidligt min Fader mig lærte,
Den Lære jeg meget har kjær.

Videre: « — man blændes saa let af Medlidighed ved den Fattiges Klagemaal uden vinkeligt Fakta for Nøden. Det hedder: «Du Lade betragt Myren og bliv vis». Dette Sprog lærer ikke den Fattige i vore Dage, fordi han ikke faar den rette Andledning at lære det, da der idelig syes Puder under hans Hoved af Fattigpengene. Men paa disse Puder sover den Fattige desværre ikke alene, men ogsaa Satan ved hans Side. — Dette synes jeg ligger temmelig klart oppe i Dagen herpaa Stedet, thi ved at omgaaes de saakaldte Fattige, vil man finde ret mange af dem at være baade frækkere og kryere end Rigmanden, der just er den, som ved sine Penge føder den Fattige».

Og lengre ute: «Vil man trænge ind i slige Fattiges Spisekammerhusholdning, faar man atter en ny og uforklarlig Gaade at løse. Der gaar det helst saaledes til her paa Stedet, at medens den velstaaende Mand spiser Grovbrød, saa spiser den Fattige Finbrød, men, efter hvad der fortælles, er det ikke nok hermed, thi, medens den Velstaaende spiser hele Brødet, siges det, at Skorpen skrælles af hos den Fattige. Skorpen som ogsaa er Mad hos Andre, bliver altsaa Rask eller Grisemad hos den Fattige osv. og dog ere mange af de Fattige dristige nok at klage og dristige nok at tigge».

Det var kanskje ikke så tilfeldig at dette sto akkurat denne dag, for på neste side finner en annonsen om at 20. desember skal ekstraordinært møte avholdes i Molde Fattigkommissjon. Kanskje de lot seg påvirke til ikke å øse ut penger i førejulemett lettsindighet.

Hvis så vår besteborger går igjennom bekjentgjørelser, og det må vi regne med han gjør, så er det heller ikke der utpreget julestemning. «Ved den idag afholdte Valgforretning

bleve Sagfører Ludv. Leth og Overlærer Karl Feilberg paany valgte til Medlemmer af Molde Formandskab.

Molde Byfogedcontor»

Men det var kanskje nettopp hva vår lesar ventet.

Dagens Moldefolk som ikke har betalt hundeskatt, vil kjenne igjen følgende: «De af Byens Indvaanere, der i Aaret 1873 agte at holde Hund, erindres herved om at omhandlede Anmeldelse maa skee inden førstkommende 1. januar.

Molde Politikammer.

Hamre».

Lokalkjente moldensere vil undre seg over at man på 100 år ikke en gang har skifta navn på betjentene.

Vi får også høre at avgiften for utskjenkning av øl, vin og sider for 1873 er fastsatt til 20 spd. for hver den som befatter seg med det. Molde Sparebank har ferie fra 21. des. til 15. januar. Postkontoret opplyser at damskipsfarten på Mjøsa er opphørt for i år. Rart å tenke på, men det var samme «Skibladner» den gang som nå. Den hadde da trafikkert Mjøsa alt i 16 år.

Vi tar med en notis som kanskje ikke gledet alle av byens yngre garde: «I Lærd- og Realskolen afholdes Halvaarsexamens mundtlige Deel fra 14de til 20de d. M. Charakteroplæsning den 21de kl. 10. Alle Skolens Velyndere indbydes.

A. Brinckman».

Jojomensann. Det skulle vært i dag. Sorg og glede, skadefryd og misunnelse, stolthet og ydmykelse ut over hele lille byen.

Er det da slett intet som tyder på forestående jul? Jo, mens det vanligvis er en side bekjentgjørelser og annonser, så er det denne dag vel to sider. Typenes størrelse varierte den gang også, men rammer om teksten og bilder etc. var ikke brukt. — Ofte var det en linje for hver vare og med handelsmannens navn etter, — av typen:

«Røgtobakker og Sigarer faaes billigst hos Sandvik».

«Speile og Legetøier i stort Udvalg hos Sandvik».

«Med sidste Damskib modtaget et stort Udvalg nye og smukke Varer, passende til Juleklap. E. P. Sandvik».

Det var forresten så mange annonser denne dag at også marginen har noen: «Glyserinsæbe og Aseptin til Toiletbrug anbefaler Joh. B. Ræstad».

Jula må nok være årsak til en annonse som denne:

..«Chokolade fra E. Eriksen & Urbys Fabrikker. Desert-, Billed-, og Damechokolade samt smukke Chocladefigurer anbefaler George Lie».

Vi går videre: «Nogle udmerkede gode Kaalhoder sælges hos K. J. Blomsnæs». Hos J. Hamre selges Hasselnødder og R. Solem har «Spillekort af Hendriksens bekjendte Fabrikata». «Bedste Bremer Bladtabak sælges billigst hos J. Hamre». Eilert Lund ønsker avsetning på «Sigtet Rugmel» og «Gummigaloscher for Voxne og Børn», og O. Bjørnsen har «Kolmans Patent-Stivelse No. 1, blaaavid og hvid, meget billigt». Her er varer både for hverdag og fest.

I år - 1972 - kan moldenserne igjen få kjøpe julens drikkevarer i egen by, men i 1872 var det slett ikke vanskelig. A. P. Eide har «Bedste Christiania Bayerøl, hjemført paa Flasker, nylig ankommet». Han har også billig «Portvin, Sherry og Picardan». K. A. Blomsnæs har med store typer: «Viihandel». «Portviin og Sherry i flere Qualiteter, Rinskvine, mouserende Ribs- og Stikkelsbærvine, rød og hvid Mucatvin, Medoc, Paxarete, Sauternes» og mange flere. Han har også øl fra Molde bryggeri til bryggeripris. Dessuten anbefales beste Double Brownt Stout hjemført på flasker fra London. Eilert O. Berg har ekstra god mjød som selges billigst mulig.

Her får jeg stoppe, men med tanke på vår permanente boligmangel tar jeg med følgende: «En Familiebekvemmelighet paa 4 a 5 Værelser er tilleie fra førstkommende Flyttetid». Og minner til slutt om at «Det Musikalske Selskab agter Søndag mellem Jul og Nyttaar at give en dramatisk Aftenunderholdning og Bal».

Gammel bondedrakt fra Romsdal

No. 20

Chambers

Street

111

111

111

111